

לילה טוב !

מאת: סבינה שביד

הספרים המצוירים שמאמר זה יעסוק בהם, נועדו לסיפור לפני השינה. אמרתי "סיפור" ולא "קריאה", כי אין דומה סיפור בעל פה לקריאה מתוך ספר.

על ההבדל בין סיפור לקריאה עומד ז'פ. סארטר באחד מחיבוריו ותאורו היפה ראוי לציטוט.¹ בשעה שאמו היתה מספרת לו סיפור, מעיד סארטר "לא היו לי אזניים אלא בשביל קולה ... מתענג הייתי על משפטיה הלא גמורים, על מילותיה המאחרות תמיד לבוא, על בטחונה העצמי הבוטה, המובס תבוסה גמורה ... והחוזר למנוחתו לאחר רגע של שתיקה. סיפור המעשה עצמו היה בבחינת תוספת: זה היה החוט המקשר את המונולוגים שלה. כל זמן שהיתה מדברת היינו יחידים ושרויים במחתרת, רחוקים מאדם, מאל ומכהן. "שתי איילות ביער" ... לעומת זאת קריאה מתוך ספר נשמעה לו זרה ומנוכרת, כאילו הספר הוא המספר את הסיפור ב"קול של גבס".

ספר מצוייר יכול לשמש באמת "כחוט מקשר" בין הילד והמבוגר, בייחוד אם הספר הוא בעל איכות אמנותית, ומסוגל לגעת ברובד פסיכולוגי עמוק המשותף לכל בני האדם, צעירים ומבוגרים.

כאשר אנו מספרים סיפור כזה לילד ומקשיבים להערותיו, אנו משתפים זה את זה בחוויה מורכבת ועמוקה בעלת ניואנסים רבים של משמעות לילד ולנו, ויוצרים תוך כדי התבוננות בתמונות, טקסט אוטנטי, מקורי המשותף לשנינו.

הזמן שלפני השינה הוא זמן קשה לבני-אדם בכל הגילים² שינה היא מעין פרידה מן החיים.

היא קשה מפני שהחיים מעניינים כל כך וחבל לבזבזם על שינה, וגם מפני הטרדות שאינן מניחות לנו, ודורשות תשומת לב מתמדת. לפעמים נדמה שאם נרפה ונשקע בתרדמה, נאבד שליטה בעולמנו, משהו רע ייתרחש ויפגע בנו.

לא רק "הפרידה מן החיים" ואבדן השליטה, מפחידים ומטרידים, גם החושך "ילד רע" שכמותו, מסתיר את הכל מעינינו ועושה אותנו עוד יותר חסרי ישע מול הבלתי ידוע, הלוטה באפלה. אנו שותפים לחששותיו וחרדותיו של הילד, מנסים

להרגיעו לפני השינה, ואחת הדרכים היא דרך סיפור מתוך ספר מצוייר המסופר באוירה אינטימית.

אחד הספרים הותיקים ביותר בז'אנר זה של סיפורי "לילה טוב", הוא ספרם של מרגרט וייז-בראון והמאייר קלמנט הרד, **לילה טוב ירח**.³

קבלתי ספר זה בגרסתו האנגלית לפני כעשרים שנים, מאשה שטענה שילדיה אהבו אותו מאד וחשבה שאולי אמצא בו עניין. למבט עיין ראשון הספר לא עורר בי התפעלות. ייתכן שכבר אז הייתי "מורעלת" על ידי הספרים היותר ראותניים של מחצית השנייה של המאה שעברה, והספר משנות ה-40 לא עשה עלי רושם. אך הוא התחבב על נכדי.

כמו כל הילדים שזכו להתבונן בו, ידעו גם הם את ערכו האמיתי, ברבות הימים הצליחו ללמד גם אותי, סבתם, את סוד קסמו.

ראשית, קצבו של הספר איטי. בתמונה הראשונה עומדים מחוגי השעון שבתמונה על השעה שבע, ובתמונה האחרונה על השעה שמונה ועשרה. למעלה משעה עברה מתחילת הסיפור ועד סופו. שלא כמו בסרטי הטלוויזיה, שהמאורעות מתגלגלים בהם במהירות האור, בספר הקצב עודו אנושי ואפילו איטי במקצת. הוא מתנגן גם בטקסט החסכוני. אנו שומעים את תקתוק ה"מסרק ומנורה ודיסה בקערה", את לחישת ה"גברת ישישה שלוחשת רק "שה" ועוקבים אחרי התמונות המראות לנו בכל פעם חלק אחר של החדר, חדר השינה של הארנב. בחדר חפצים רבים וכמו בתמונת ז'נר פלמית אנו נהנים לזהותם, לקרוא בשמם, לחשוב על משמעותם בחדר זה ועל חשיבותם בחיינו.

גם התמונות, כמו המילים "מתקדמות" לפי קצב. תמונה צבעונית גדולה ואחריה שני פרטים מתוך התמונה הגדולה בשחור לבן. אחת ושתיים, אחת ושתיים, יש זמן לעיין בפרטים ולספר עליהם.

למשל כל אחת מהתמונות שבחדר מספרת סיפור משלה. הסיפור על הפרה שקפצה מעל לירח ושאר קורותיה. שלושת הדובים הגרים בבית אשר ביער ומספרים, כך מסתבר מן התמונה שעל קיר ביתם, על הפרה המעופפת.. כיון שאנו מדפדפים לאט ובתשומת לב יש לנו זמן להוסיף פרטים לסיפור. למשל אנו יכולים להיזכר בחפצים השייכים לנו ודומים קצת או "ממש" לאלה שבתמונה. יש לנו זמן להקדיש להם מחשבה, להשוותם, לתהות על ערכם לארנב הקטן ולנו עצמנו.

בינתיים אנו מגלים בתמונה הצבעונית השלישית עוד דמות, אולי אמא או סבתא ארנבה, השומרת על הארנב הקטן וסורגת. אולי בגד חם עבורו?

בדף זה עולה הירח ומציץ בחלון. לירח כמה תכונות ייחודיות שעושות אותו "חבר" קרוב לילד.⁴ הילדים יודעים מנסיונם שהירח "הולך איתם" בדרך ומלווה אותם באורו הבהיר בלילה, כאשר הכל חשוך ומבהיל. לירח יש גם "פנים". לפעמים גדולות ומאירות כמעט כפני אמא, ולפעמים, אם מתבוננים בו היטב, אפשר לזהות בו דמות, כמו של אבא או של חבר. הירח אמנם נוכח תמיד, אך צורתו משתנה לעינינו. לפעמים הוא עגול, לפעמים הוא קטן ומתארך, לעולם אין הופעתו כתמול שלשום. בזה הוא דומה במקצת לילד המביט בראי ורואה את שינויי דמותו לנגד עיניו כמעט כל חודש, כל שבוע.

ההתבוננות בחפצים היום יומיים, שיתופו של הירח הידידותי בסיפור והחזרות הרבות על כל הפרטים, יש בהם כדי להרגיע. הם תורמים לתחושה, שלמרות החושך שכבר מתחיל לרדת על החדר, כל החפצים נשארים במקומם. אנו יודעים היכן הם ואיך הם נראים, גם כאשר החדר יחשיך ועדיין לא תאבד לנו השליטה. גם אמא לא תטוש אותנו אף על פי שאין אנו רואים אותה בכל תמונה, היא חוזרת מדי פעם. ויש גם ירח המאיר באור יותר בהיר, ככל שמתעמקת החשכה. והחשכה אמנם הולכת וגוברת, עד שבדף האחרון שוקע הכל באפלה כמעט גמורה. אבל לא הכל ב"לילה טוב ירח" שקט, מתוק ומרגיע. צרוף הצבעים, אדום-ירוק איננו נעים לעין. לפי טענתו של ואן-גוך, יש בצרוף דבר-מה רע ומושחת.⁵ עור הנמר גם הוא מעורר פחדים, כך גם העכבר וזוג החתולים ... אך דוקא הדברים המפחידים, מאפשרים את הדיבור על החושך ומה שמפחיד בו, על ה"רעשים" הנשמעים באפלה, על מפלצות העוטות עור נמר, על עכברים, חתולים ושאר "יצורי הפרא" ופרסוניפיקציות אחרות של חרדות הילד.

בדף האחרון של הספר נרדם הארנבון נרדם יחד עם זוג החתולים, לאור כוכבי הלילה הזוהרים ולאורו של הירח הצופה בו מלמעלה.

לילדים המכירים גם את ספרם האחר של הצמד וייז-בראון והארד, ניתן עוד רמז מרגיע.⁶ התמונה השלישית התלויה על קיר חדרו של הארנב לקוחה מספרם ששמו: The Runaway Bonny שלא תורגם לעברית.⁷ בספר זה הארנבון הקטן מופרד פעמים רבות מאמו, אך הוא תמיד מוצא אותה וחוזר אליה. באופן זה מבטיחים שני מחברי הספר, בדרך מטפורית, את ה"סוף הטוב" גם לארנבון הקטן שבמיטה.

לדעתי ספרה החדש של מירי לשם-פלואי, **כשהלילה ירד על החדר**...⁸, הוא בעל אותן סגולות טובות של סיפור "לילה טוב" מצויר, היכול לשמש כחוט מקשר להדברות אינטימית בין הילד למבוגר.

זהו ספר מצויר ללא טקסט מלווה. בתמונה הראשונה רואים ילדה יושבת במיטה ומציירת לאור מנורה. שעת ערב. השעון העומד על יד המיטה מראה שהשעה כבר שמונה. החדר חשוך ורק הירח מציץ מבעד לחלון ומאיר את החפצים באור חיור. הכרית, השמיכה ופני הילדה המציירת, מוארים על ידי המנורה הדולקת.

הילדה נראית משועשעת ממעשה ידיה, שאיננו יכולים לראותו. אנו יכולים רק לנחש שזהו ציור צבעוני, כמו צבעי הפנדה המונחים על השלחן ואולי הוא דומה לציור הארנבים התלוי על הקיר מאחוריה.

בדף הבא אנו רואים שהמנורה כבתה, הציור שהילדה ציירה מונח על השלחן, החדר שרוי באפלה והילדה נרדמה.

ספורה של מירי לשם מתחיל מן המקום בו הסתיים ספורם של בראון והרד, בערך בשעה שמונה בערב, אחרי שהילדה נרדמה.

בדף הבא אנו רואים סוף סוף את ציורה של הילדה בצורה ברורה. הוא מופיע בגודל כמעט מלא של דף ציור הלקוח ממחברת סטנדרטית ומצוירות בו חמש דמויות.

במרכז הדף יושבת ילדה לבושה בגד מנוקד, ממש כלבוש הילדה הישנה. שערותיה של הילדה שבציור סומרות, והבעת פניה מבהלת. מסביבה כמו ארבעת הכרובים, ניצבים ארבעה יצורים: ציפור בעלת כנפי דרקון, אריה החושף את שיניו, פיל מכונף בעל ניבים חדים, ויצור הנראה כמו הרוח מנס-לוך. מלבד הציור מונחים על השלחן גם עיפרון ומחק. אי אפשר לומר בודאות שליצורים המצוירים הבעה מפחידה ממש, אך הם גדולים לעומת הילדה, הם מקיפים אותה מכל צד, ולנו ברור שהילדה פוחדת.

בדף הבא היא נראית בורחת בבהלה מתוך הדף, לתדהמתם הגלויה של כל היצורים המצוירים.

גם היצורים מתחילים לצאת מתוך הדף... ספק רודפים אחריה, ספק הולכים בעיקבותיה. הילדה מרימה את המחק... אך אחד היצורים המפחידים כבר ניצב מאחוריה.

בינתיים השעון מורה על השעה שלוש בלילה.

הילדה שציירה את הציור ישנה בשקט במיטתה כאילו אינה מודעת כלל לחרדות של בת דמותה המצוירת, אשר הצליחה להחליק על גבי עיפרון אל מתחת לשמיכה ולהתחבא שם עם המחק מפני היצורים הצועדים על השמיכה.

בדף הבא היא מצליחה להפתיעם. היא שולפת את המחק, ובהנף יד מוחקת את כנפיו של הפיל. פעולה זו מפחידה את כל היצורים, והפיל קצוץ הכנפיים פורץ בככי.

היצורים פונים אל הילדה המצוירת כמו בבקשת רחמים על הפיל, שהדמעות פורצות מעיניו. הילדה מתרצה ומצוירת שוב כנפיים לפיל לשמחת כולם.

בינתיים השעון מראה על שעה שש ועשרה. כבר מאיר הבוקר. כל היצורים, וגם הילדה המצוירת, שבים אל תוך הגיליון שממנו יצאו והם נראים שם שמחים ועליזים.

גם הילדה שציירה אותם בערב הקודם מתעוררת משנתה. היא נזכרת בציור ומביטה בו בפליאה, כי ראה זה פלא: כל היצורים מחייכים אליה מן הדף המצויר! האם כל הסיפור המפחיד לא היה ולא נברא?

האם היה זה חלום? או אולי חרדות ופחדים שהטרידו את הילדה, מצאו את ביטויים בציור והיא המשיכה להלחם בהם באמצעות העפרון והמחק עד לנצחונה עליהם?

עולמה של הילדה מצויר בצורה ריאליסטית כביכול, "לפי הטבע". תאור הדמות כמו תיאור החלל והתאורה הם "כמו במציאות", לכן קל לדבר על הילדה שבתמונה כעל דמות חיה, שאפשר להזדהות איתה ולספר בשמה את סיפורה. לעומת עולם זה מופיע העולם הפנטסטי של היצורים בסגנון תמים, כביכול, כמו בציור ילדים.

בסיפור מתערבבים ה"אמיתי" עם ה"דמיוני". הילדה המצוירת מתכנסת מתחת לשמיכת הפוך של הילדה האמיתית. באופן זה הופך הדמיוני לחלק אינטגרלי בסיפורה. גם לנו המתבוננים בתמונות, קל יותר לבטא את עולם הדמיונות והחרדות, המסתתר בדרך כלל מפני השמש הזורחת, באמצעות דימויים מצוירים, וכך הופך הסיפור שבספר לסיפור שלנו.

"כשהלילה ירד על החדר"... הוא טקסט פתוח המאפשר כמה פירושים.

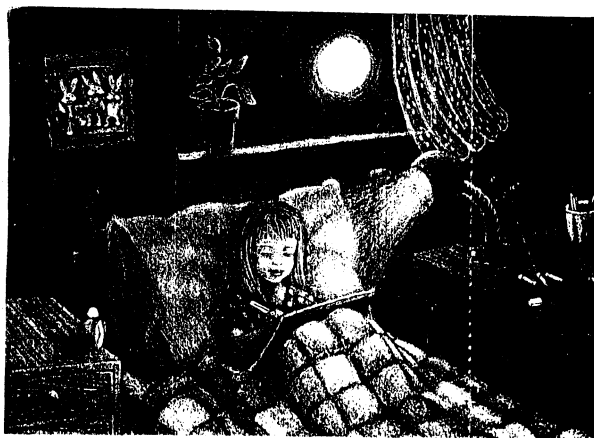
למשל: המתבונן בדף שבו רואים את הציור, לא ימצא שהיצורים שבו מפחידים מאד, לעומתו יבין מתבונן אחר לליבה של הילדה הבורחת מן הדף מרב פחד. יש המפרשים את כל הסיפור כחלומה של הילדה המצוירת, ויש הרואים בו בעיקר את הרפתקאות הדמות המצוירת, שיש לה חיים משלה, חיים שאינם קשורים למצוירת אלא דוקא לנו ולחלומותינו המפחידים. המתבונן עשוי לגלות שלסיפור כמה משמעויות שאינן סותרות זו את זו.

ההתבוננות המשותפת של המבוגר והילד באותו סיפור מביאה אליו פרשנויות הלקוחות מעולמות שונים. ייתכן שהמבוגר האמון על חשיבה לוגית וסיסטמטית, ידגיש את הצד "ההגיוני" ברצף התמונות. לעומתו הילד אולי יגלה את הצד הפנטסטי, או ישליך על התמונות את חרדותיו.

אם הסיפור "לילה טוב ירח" בא לעזור לילד להפרד מהפעילות היום יומית וטירדותיה, לשחררו מפני פחד אבדן השליטה בעולם ההולך ומחשיך, הרי הסיפור "כשהלילה ירד על החדר..." , בא להכינו לעולם הדמיונות וחלומות שאיננו פחות מפחיד, עולם שאנו מרגישים בו מאוימים וחסרי ישע. שני הספרים, כל אחד בדרכו, מנסים להעצים את הילד ולהעניק לו את התחושה שיש בכוחו לגבור על פחדיו, שהוא איננו לבדו בחושך בלילה.

איור מן הספר לילה טוב ירח

איור מן הספר כשהלילה ירד על החדר

אם הסיפורים המצוירים שתארתי יסופרו תוך מגע אוהב, תוך שיחה המאחדת את המספר והמאזין במעין "מחתרת, רחוקה מאדפ, מאל ומכהן כמו שתי איילות ביער", הם ימשיכו ללוותו גם אחרי שהמספר לא יהיה עוד על ידו, גם כאשר הוא בעצמו יספר סיפור זה לילד אחר, ואולי תשמר בליבו תחושת הביטחון והשלוחה שחווה בהיותו ילד, ותלווה אותו גם לעת זקנה.

הערות ביבליוגרפיות

1. זי. פ. סארטר - המילים, תרגם א. אמיר / ספרית הפועלים 1966, עמ' 31 - 32
2. ה. רז - עם רדת יום / הז הגן, פברואר 1994
3. M. Wise-Brown, Picture C. Hurd - *Goodnight Moon* \ Harper & Row 1947. גירסה עברית: לילה טוב ירח בתרגומו של מלצר / אדם, מוציאים לאור / ים 1983
4. סבינה שביד - "מעשה ביצירה ובצורך" / מכון מופית, משרד החינוך, 1996 עמ' 58
5. Douglas Cooper - *Drawings by Vincent Van Gogh* \ Macmilan 1955 \ p. 73.
6. E.H. Spitz - *Inside Picture Books* \ Yale Un. Press 1999 \ p. 34
7. M. Wise-Brown & H. Hurd - *The Runaway Bonny* \ Harper & Row 1942
8. מירי לשם-פלאי - כשהלילה ירד על החדר... הוצאת הקיבוץ המאוחד 1999